

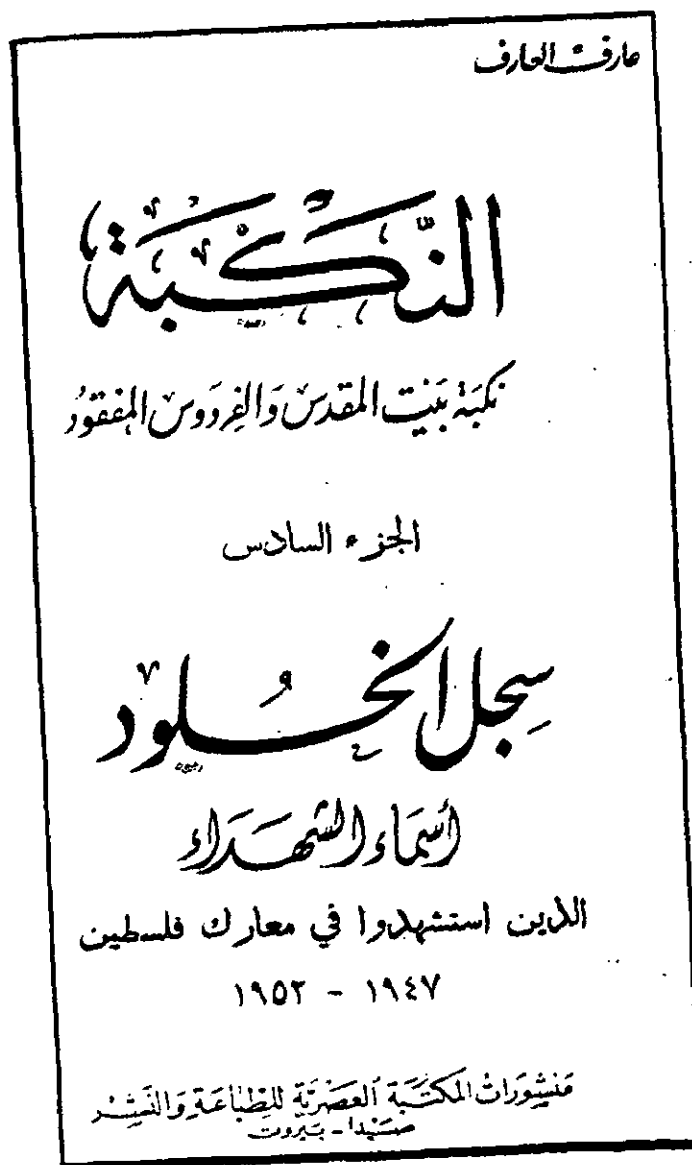
על אבידות הערבים 1948

מואת אלוף ז' הרבבי

גם בכך, שאם בסוף הספר „תולדות מלחמת הקוממיות“ יכול היה ענף-ההיסטוריה לציין מספר מדויק של 4074 חיילים שנהרגו (אשר אל נכון גם לגביו יש מקרים מסופקים שלא נתבררו כל-צרכם), הרי לגבי חללים-אזרחים נאלץ, מחוסר ברירה והיעדר ידיעה מדויקת, לתת מספר עגול של „כ-2000“. לגבי סיכום אבידות הערבים היה הקושי גדול עוד יותר, שהרי הערבים הפלסטינאיים היו מפולגים למספר אירגונים לוחמים מתחרים, ולא היה להם מרכז אחד. האוכלוסיה נפגעה ונפוצה לכל עבר ולעתים לא היה ברור אפילו לבני אותה המשפחה מי נפגע ומי ניצל. זאת ועוד: לחמו מספר צבאות ערביים סדירים — ולכל אחד מהם חשבון אבידות נפרד. לא ייפלא, איפוא, שהן לערבים והן לנו לא היו מספרים והערכות לגבי אבידות הערבים שתהיה בהם לפחות מידה סבירה של ודאות. אמנם, היו לנו אומדנים המבוססים על הערכות של מפקדים לתוצאות הקרבות. אולם הללו אין בהן ודאות — פעמים עלולים הלוחמים להגזים במספר אבידות האויב. לכן, יובן מדוע הסיכום הישראלי הרשמי של המלחמה — בספר „תולדות מלחמת-הקוממיות“ — כה זהיר, ואינו נותן הערכה מספרית, ולו גם חלקית, באשר לאבידותינו של צבא ערבי זה או אחר, או באשר לכלל אבידות הערבים.

יש, על-כן, משום חידוש בסיכום אבידות הערבים, בספר שפירסם עארף אל-עארף. המחבר זכור לרבים כמושל באר-שבע בשנות הארבעים. הוא מוכר גם על-ידי ספריו. כמה מהם, שתורגמו בזמנו לעברית, עוסקים בשיפוט בין הבדואים, ובתולדות באר-שבע ושבטיה. הוא נטל על עצמו את המשימה לספר את תולדות המלחמה, והקדיש מספר שנים לאיסוף החומר ולכתיבה. את עבודתו סיכם בששה כרכים, שיצאו בלבנון. הספר קרוי בשם שיש בו מן המליצה: „השוואה, שואת בית-המקדש וגן-העדן האבוד“² (אלנפגה, נכבת בית-אלמקדס ואלפךדוס אל-מפקוד). הספר מעיד על עבודת-ליקוט רבה: עדויות של אנשים שעמם נפגש, ידיעות מעתונות וחומר כתוב (ביחוד בערבית) — מסמכים, ספרים, וכדומה. עריכת החומר וניתוחו אינם מאורגנים היטב ואינם ביקורתיים דיים — ולכן אין הספר יכול להחשב לספר היסטוריה רציני; אך בודאי שזהו מקור חשוב למחקר על השתלשלות המאורעות מנקודת-הראות הערבית.

סיכום מדויק של האבידות במלחמה כרוך בקשיים; ותמיד נותרים סימני שאלה רבים באשר למספר הסופי, שהרי תוך כדי הלחימה אין הדעת פנויה לדייק ברישומים. הדברים נעשים מסובכים עוד יותר במלחמה שבחלקה היא „מלחמה אזרחית“, והלוחמים בה אינם מאורגנים כאנשי-צבא, שלגביהם, כרגיל, הרישום קפדני יותר. במלחמת-הקוממיות, או כפי שהערבים נוהגים לכנותה, מלחמת 1948 — לא היתה חלוקה ברורה אצל הצדדים הלוחמים בין אנשי-צבא לאזרחים; מה גם שהמלחמה פגעה אף באוכלוסיה האזרחית, ואזרחים בלתי-לוחמים סבלו אבידות קשות. הקשיים בסיכום אבידות מוכרים אף לנו; הדבר משתקף

„סג'ל אל-נחל“ — הכרך הששי של ספרו של עארף אל-עארף

„מערכות“ 166, מרס 1965

בכרך הששי, הנושא את שם המשנה: "רישום הנצחיות" (סג'ל אל-ח' לוד), מפרט המחבר את רשימות הנופלים במלחמה. בהכנת רשימות אלו השקיע עמל מרובה; ולשם איסוף הנתונים אף סייר בארצות-ערב. את רשימות השמות ליקט ממסמכים, מעתונות, מזכרונות, מרישומים בבתי-חולים, מעדויות בעל-פה, מבדיקת מצבות בבתי-קברות וממצבות זכרון. בצד השמות, מוסיף עארף הערכות מספריות (במקומות שלא עלה בידו לברר שמות). הערכותיו המספריות מבוססות על שמועות ועדויות ועל אומדנה; וקרוב לודאי, שלא תעמדתה בפני ביקורת מדעית של מחקר סטטיסטי. למשל, לא עלה בידו לברר כמה נפלו באותם ארבעה-עשר כפרים לבנוניים שנכנעו לפנינו בסוף "מבצע חירם" (פינינו אותם כחלק מהסדרי שביתת הנשק). לפיכך, בהניחו שנפלו בממוצע עשרה אנשים בכל כפר, כופל הוא מספר זה ב-16 (שהוא לפי מנינו, מספר הכפרים) ומגיע לסה"כ של 160 חללים. אולם, זוהי דוגמה קיצונית, שאין לגזור ממנה גזרה שזה לגבי שאר הערכותיו.

עארף אל-עארף מגיע לסך של שבעה-עשר אלף אנשים של הערבים. בבואנו לדון בהערכות ובאומדנות, ראוי לבחון אלו גורמים עשויים היו להשפיע על המעריך. אפשר להניח כי בפרשה זו עשויות לפעול מגמות שהן, לכאורה, סותרות. יתכן, שהשלטונות הערביים היו מעוניינים להקטין את מספר הקרבנות של צבאותיהם, כדי לצמצם את מידת המפלה; ואילו עארף אל-עארף מעונין היה להגדיל את מספר האבידות של הפלסטינאים, כדי להבליט את לחימתם וסבלם. בהזדמנויות מספר יוצא הוא חוצץ נגד תפיסות הרווחות בארצות-ערב שהפלסטינאים לא לחמו כראוי, בגדו, סירסו בקרקעות, ריגלו לטובת היהודים וכדומה. יתכן, איפוא, שמגמתו של עארף אל-עארף לפאר ולרומם את מלחמת הערבים השפיעה על גישתו ועל הערכותיו, שכן הוא רואה לעצמו שליחות לאומית-ערבית להנציח ציון לנפלים.

רישום מפורט יותר מבשאר חלקי ספרו, ואולי גם המענין יותר לגבינו, הוא רישום הנופלים מבין צבאות-ערב הסדירים. אל-עארף פנה למטות-הכלליים של ארצות-ערב וקיבל מהם את הנתונים. בראש כל רשימה מציין הוא את הסימוכין של התעודות הרשמיות מהם העתיק. אפשר להניח שהרשימות הן אמיתיות, כי יתכן שמספר שנים לאחר המלחמה לא היתה למטכ"לים הערביים התנגדות למסירת הנתונים האמיתיים, כפי שהיו ידועים להם. כמו-כן יש לזכור שאידיולוגים ברשימות החללים מביאים לתגובות נזעמות מצד המשפחות — זהו גורם הממריץ לדייק ברישום. אמנם, בארצות-ערב גורם זה קובע

אולי פחות; אף-על-פי-כן, לפחות לגבי הקצונה — שמוצאה ממשפחות שאינן אנאלפבתיות — אפשר להניח כי לגורם זה מידת השפעה. הפירוט הגדול של הנתונים הכלולים ברשימות עשוי גם הוא לעורר רושם שהן אמיתיות. אולם, אפשר להניח שהרשימות מבוססות על אלו שנעשו סמוך לגמר המלחמה. כאשר יתכן שהיתה מגמה להפחית במספר הנופלים ולגרוע מרושם המפלה; ואפילו אם היתה כיום נכונות לתת נתונים אמיתיים, הרי אין זה נוח לסטות מנתונים שכבר נמסרו אי-פעם. זאת ועוד: אפילו הרשימות הן אמיתיות, אין להסיק מכאן שהן לגמרי מדויקות, ואי-הדיוק יכול להיגרם על-ידי אי-סדר ורשלנות יותר מאשר בזדון.

הרשימות כוללות את הנתונים הבאים: שם הנפל; עירו, כפרו או שבט-מוצאו (פרט לרשימה המצרית, שמציינת מוצא בצורה סתמית: "מצרים"); מקום פטירתו או נפלו (הבטוי הוא: — "נפילה על קידוש השם" — אסתשהאד); התאריך; הדרגה והשיוך היחידתי (פרט לסורים, שאינם מזכירים דרגה ויחידה). ברשימה הסורית צוין במיוחד אם נהרג כתוצאה מתאונת דרכים, או ממוקש. גם ברשימה של ה"לגיון" מדגישים אם נהרג בתאונה, ומציינים אפילו מקרה אחד של התאבדות. אין ברשימות ציון של "נעדרים", פרט לנעדר אחד ברשימה הסורית ומספר סימני שאלה ברשימה המצרית. יש לקחת בחשבון את העובדה, כי בציון "נעדרים" כרוכה מידה מסוימת של אי-נוחות.

לגבי "מקום הפטירה" נזכרים שמות ישובים יהודיים, לרוב: כפר-דרום, בארות-יצחק, רמת-הכובש, משמר-הירדן, דגניה א', דגניה ב' וכדומה; כלומר, הנזכרים ברשימה נפלו בקרב על אותה נקודה. אך יש לציין כי חלק מההרוגים נפטרו בבתי-חולים בעורף, ומקום זה נרשם כמקום הפטירה — ולא המקום בו נפגעו. ברשימה הסורית נזכר במספר מקרים אחד מבתי-חולים כמקום הפטירה. ברשימה המצרית, ביותר ממחצית המקרים, מסומן מקום הפטירה בצורה סתמית: "פלסטיין". יתכן שכלולים בזה אלו שנפטרו בבתי-חולים בעורף, ואולי גם נעדרים. לפיכך, אין מפתח-השמות של מקומות הפטירה יכול לשמש מפתח לבירור מספר הנופלים לפי מפת-הקרבנות, שכן מספר הנפגעים למות בקרב מסוים גדול ממה שצוין. במספר מקרים עשויים תאריכי המות לסייע לבירור מקום הפגיעה. על כל פנים, יש ברשימות אלה חומר, שלאחר עיבוד נוסף יאפשר להגיע לאומדנה של מספרי הנופלים לפי מפת הקרבנות.

על סמך נתונים שמביא עארף אל-עארף אפשר להרכיב את הטבלה הבאה:

הערות	לויט-שניים	לויט-ראשונים	קפטנים	מיוורים	לויט-קולונלים	קולונלים	חוגרים	מהם קצינים	ס"ה	ההרוגים
13 טייסים (כולל מפקדי טייסת)	7	16	28	26	8	3	861	100	961	מצרים
1 קדט	3	5	2				352	11	362	ירדן (ה"לגיון")
	3	5	1	1			?	?	307	סוריה
		4					189	10	199	עיראק
							64	4	68	סעודיה

כפי שאפשר להינכח, מותר הרישום שנותן עארף אל-עארף בעיות ותמיהות.

מצרים

המקור: עארף אל-עארף מציין, כי את הנתונים שאב מהודעה רשמית של משרד-המלחמה, שנמסרה לו על-ידי קול' מחמוד ריאד, מנהל מחלקת-פלסטין, אולם רשימה דומה כבר הופיעה בספרות. ברשימה השמית נזכרים רק 863 שמות, אולם ניתנות גם רשימות

מקובצות של החלי-
לים לפי יחידות,
ובהן המספר הוא —
961. זהו גם המספר
הכולל שבו נוקב
עארף אל-עארף.
הוא מוסיף כי 47
מהם היו קופטים,
ו-914 — מוסלמים.
מהשואת נתונים
אלו שברשימת אל-
עארף לנתונים אחר-
ים⁴, אפשר להגיע

צות מק"ב מצרי

למסקנה, שאם כי מספר הקצינים נראה מדויק, היינו, בסביבות מאה, יש מקום לחשד שמספר החוגרים שנפלו גדול יותר. יש מקום, איפוא, להניח שמספר החוגרים המצרים שנפלו היה בערך 1000—1200. אפילו כך, קטנים קרבנות המצרים במלחמת 1948 מקרבנותיהם במלחמתם בתימן. לפי הודעת עבד אל-חכים עאמר בישיבת „מועצת האומה" ביום 26.2.65 נסתכמו אבדותיהם עד אותה שעה ב-105 קצינים ו-1502 חוגרים. יש לציין כי המצרים פירסמו נתונים גם לגבי אבידור-
תיהם במלחמת סיני.

למשל, ראפעי⁵ נותן רשימה שמית של אבידות המצרים במערכות סיני וסואץ. הרשימה כוללת 50 קצינים, מהם 3 קולונלים, 5 לוטני-קולונלים, 8 מיורים וכ-800 חוגרים.

ירדן

המקור: דוח רשמי של ראש המטה-הכללי באותה עת (גלאב), בצירוף מכתב לואי שנשלחו לעארף אל-עארף ב-15.2.1955. בדוח זה ניתנת גם חלוקה לפי דרגות. כן מצוין ש-155 מבין הנופלים היו בדואים,

חיילים מן ה„לגיון"

ו-297 — „נושבים". לגבי הבדואים צוינה החלוקה השבטית. כן ניתן מספר הפצועים: 16 קצינים, 63 מש"קים ו-905 חיילים (לגבי הפצועים נאמר ש„הפכו בעלי-מום"; אך הכונה, כנראה, ל„נפגעים"). קו הפעולה אותו נקט פיקוד הלגיון היה: הימנעות מקרבות הכרוכים בקרבנות; ולכן לא יפלא שמספר אבידותיהם היה קטן יחסית.

סוריה

המקור: הרשימה ניתנת תחת כותרת רשמית: קע"ם, פיקוד המחנה הראשון, מחלקת הרישום והסטאטיסטיקה. תאריך המסמך — 31.1.1959. ניתנת גם רשימה סטאטיסטית של החלוקה לפי מקום מוצאו של ההרוג (עיר, כפר) שאותה עיבד עארף אל-עארף.

עארף אל-עארף עיבד גם רשימות לפי המקומות בהם נפלו האנשים, למשל: בכעוש (לפי יוסף נחמני ז"ל — בסביבת משמר-הירדן) — 47; בתל-עזיזיאת — 44; במשמר-הירדן — 30; בהראוי ובמלכיה — 26; בצמח — 25; בתאן ירדה — 16; בדגניה ב' — 12; בדרורה — 8; בגשר בנות-יעקב — 6; בדגניה א' — 5; בפרדס חורי — 5 וכו' (הרשימה איננה שלמה. הללו, כאמור, נהרגו במקום הקרב; ועליהם יש להוסיף פצועים שנפטרו אחר-כך בבתי-חולים).

למרות הפירוט שברשימה, מפליא שלא נכללו בה, למשל, אנשי הגדוד-התשיעי הסורי, שהופתעו כשהם באוטובוסים, ליד ג'יש (גוש-חלב) ב-29 באוקטובר 1948. אמנם, אל-עארף מספר בספרו (כרך ג', ע' 637) על מקרה זה. לפיו ארע המקרה בספסף הסמוכה לגוש-חלב. הוא מוסיף ש„מקור מהימן" העריך שהיו כ-200 חללים. מספר זה צוין גם בספר „תולדות מלחמת הקוממיות" (ע' 326); ואין להניח כי זהו המקור ממנו שאב עארף אל-עארף את ידיעותיו. אמנם, יתכן שלא כולם היו אנשי-צבא סוריים. יש לקחת בחשבון שיתכן שהסורים לא כללו בחישוביהם נספחים ליחידותיהם, שצורפו לצבא בגיוס חטוף. ידועים מקרים בהם מגויסים, שלא היו אנשי צבא סורי, הופיעו במדים סוריים. הרשימה הסורית, נראה גם שאיננה כוללת נעדרים. ברשימה נזכר נעדר אחד, וקשה להניח שלא היו לסורים נעדרים נוספים. כמו-כן, יתכן שלא כל הסורים שנהרגו ביחידות שהושאלו לקאוקגי הוכללו ברשימה (כאותה יחידה בגוש חלב, שלחמה במסגרת צבא-ההצלה). אולם גם האבידות בעמק-הירדן היו, לפי עדויות אנשינו, גדולות מהנמסר בספר. לגבי הסורים יש, איפוא, מקום לחשוד שהמספר האמתי של האבידות היה גדול יותר.

עיראק

המקור: רשימות משרד ההגנה בבגדאד. ברשימה השמית נזכרים 176 שמות. אולם עארף אל-עארף מציין שיש עוד 23 חללים (יתכן שאלה הם נעדרים). ואמנם, ברשימה מקובצת, שנערכה לפי חלוקה ליחידות, מגיע המספר ל-199. אפשר להניח שסיכום זה הוא מדויק למדי. גם מההערכות שלנו מזמן המלחמה ניתן להתרשם שמספר החיילים העיראקיים שנפלו לא היה גדול ביותר.

סעודיה

המקור: הנתונים של משרד-ההגנה הסעודי הועברו לעארף אל-עארף על-ידי השגריר הסעודי בירדן, השייח' אל-קוחימי, במכתבו מה-30.12.54. פרט לרשימה השמית ניתנת גם רשימה לפי פלוגות. רוב הנופלים נפגעו ליד חוליקאת ובארות-יצחק.

לבנון

אל-עארף מזכיר 11 שמות חללים מהצבא הלבנוני. מגיד ארסלאן, שר-הבטחון הלבנוני, הפנה את תשומת לבו ללוח זיכרון שבמשרד

ההגנה, מתוכו הר-

עתקו השמות, כא-

שר בא אל-עארף

ב-1954 לבקש עזר-

תו באיסוף הנתונים.

התאריך שבו נפלו

רוב הלוחמים הוא

תמוה: 22.12.48;

כלומר, זמן רב לא-

חר גמר הקרבות.

אולי היתה כאן

טעות דפוס.

לעומת זאת, לא נו-

כרו שמות הנופלים

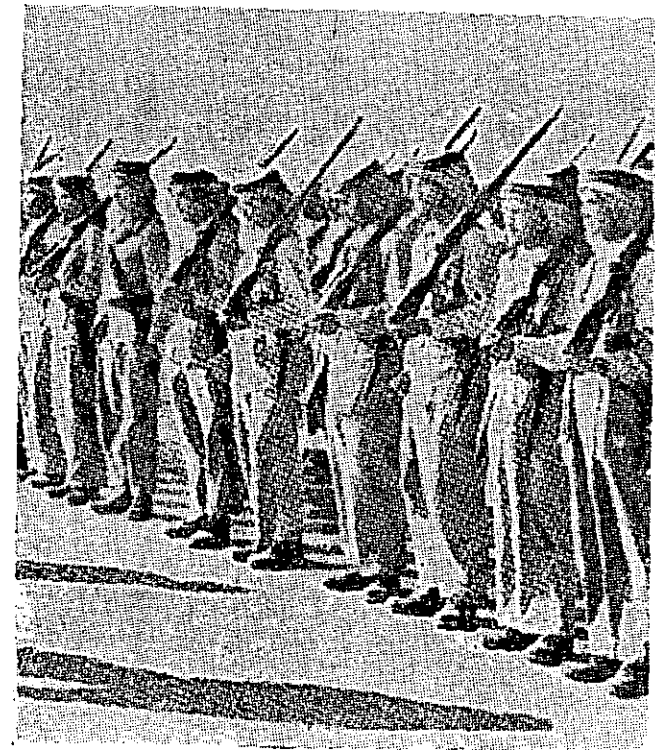
בקרב מלכיה הרא-

שון, ב-15.5.48 (זו

היתה ההתנגשות

העיקרית שלנו עם

הלבנונים), ובקרבות

חיילים סעודיים במסדר

מלכיה האחרים. מענין שדוקא הלבנונים סירבו לפרסם שמות הנופלים, אחרת לא מוסבר מדוע לא נכללו נתונים אלה. הספר פורסם בלבנון, ועארף אל-עארף ביקר במשרד-ההגנה, במיוחד לשם השגת ידיעות אלו. כהשערה בלבד, ייאמר שפעלו כאן גורמים פנימיים וחיצוניים כאחד.

כלפי פנים, יתכן שמיד אחר המלחמה נראו לשלטונות הלבנון המספרים כגדולים מדי. הם לא רצו לעורר ביקורת בקרב החלק הנוצרי של לבנון, שבין כך וכך לא היה נלהב למלחמה, ועמדה זו השתקפה באסטרטגיה ההגנתית שנקט צבא-לבנון במלחמה, לאחר קרבות מלכיה.

לעומת זאת, כלפי שאר ארצות-ערב חששו, אולי, שהמספרים יראו קטנים וישמשו טענה לנגח בה את הלבנונים על פסיביות במלחמה. עדיין זוכרים ומזכירים להם את חוסר השתתפותם במלחמה ואת פרשת ארבעה-עשר הכפרים שהניפו דגלים לבנים ונכנעו לישראל (סערה בשולי פרשה זו נתעוררה לאחר פירסום מאמריו של העיתונאי המצרי אברהים עזת, לאחר ביקורו בישראל באמצע 1956).

היחס בין אבידות הקצינים לאבידות החוגרים

אם נניח שבצבאות המצרי, הירדני והעיראקי היה יחס פחות או יותר זהה בין הקצינים לחוגרים (כיון ששלושת צבאות אלו היו בנויים לפי מתכונת בריטית), ושהמצבה לא היתה שונה בהרבה מהתקן, יהיה ביכולתנו להשוות את היחס באבידות בין הקצינים לחוגרים בשלושת הצבאות.

במצרים: הרוגים — בערך 95 קצינים ו-1100 חוגרים, כלומר, היחס הוא 11:1 (המספר 1100 חוגרים הוא המספר הממוצע לפי שלוש הרשימות שצוינו).

פצועים — 1 קצין על כל 12 חוגרים.

במערכת סיני וסואץ — קצין על כל 16 חוגרים.

בתימן — 1 קצין על כל 15 חוגרים.

בירדן: הרוגים — 1 קצין על כל 33 חוגרים.

פצועים — 1 קצין על כל 60 חוגרים.

עיראק: הרוגים — 1 קצין על כל 19 חוגרים.

במספרים אלו יש הבדלים ב"סדרי גודל", שאפשר שלא ישתנו בהרבה, אפילו אם ימצא שיש להכניס תיקונים לגבי היחסים במצבות. ולכן יתכן כי מספרים אלו הם ברי-משמעות ולהם זיקה לגילויים אחרים בצבאות אלו באותם הימים, בתחומי ארגון ודוקטרינה, לגבי צורת הלחימה ומסיבותיה. מספר גבוה של אבידות בין קצינים יכול להעיד, אולי, על החלצותם בראש יחידותיהם (בדומה לאבידות הגבוהות של קצונת צה"ל ב"מערכת סיני") ואולי על כך, שבגלל חוסר רוח לחימה בין החוגרים או אימון לא-מספיק נאלצו הקצינים להיות פעילים יתר על המידה. יתכן כי זה היה אחד הגורמים שהביא לכך, שאבידות הקצונה המצריות, יחסית לחוגרים, היו גבוהות. המספר הנמוך של אבידות בקצונת הלגיון נגרם בשל נוהגיו ובשל העובדה שלחימתו היתה בחלקה הגדול הגנתית — והרי בהגנה מספר המפקדים הנופלים קטן, יחסית, מאשר בהתקפה ובקרבות תנועה. ההבדל בין הלגיון לצבא המצרי ניכר גם במספר הסמלים שנפלו. לפי עארף אל-עארף נפלו 47 סמלים מצריים, היינו, כמחצית מספר הקצינים; ואילו בלגיון נפלו 19 סמלים — כמעט כפליים ממספר קצינים. בלגיון היו הסמלים, כנראה, פעילים בפיקוד על היחידות בלחימה יותר מעמיתיהם בצבא המצרי.

לגבי היחס הגבוה של אבידות בקצינים בתימן, יש מקום לסברה שהדבר נגרם בגלל אופיה של המלחמה כמלחמה זעירה.

צבא-ההצלה

53 אנשים נזכרים בשמותיהם, ברובם ממוצא עיראקי, הנתונים סופקו על-ידי מיוזג-נרל (אמיר-ליוא) אסמאעיל ספואת, שהיה ראש הועדה

הצבאית אשר ארג-

נה, מטעם הליגה

הערבית, את צבא-

ההצלה. עארף אל-

עארף מתאונן כי

קאוקגי, מפקד צבא

ההצלה, הבטיח לו

נתונים ולא קיים

הבטחתו. עארף אל-

עארף מעריך כי

נפלו עוד 309 אנ-

שים (מהם כ-200

ליד ג'יש). במקום

אחר בספרו (כרך

ה', עמ' 1053) מציין

עארף אל-עארף ש-

יש לו שמות של

94 נופלים, ועליהם

מוסיף הוא בהערכה

חי"ר סורי

עוד 400. אכן, אפילו אם היו נתונים מספריים על אבידות, הרי במקרה של ארגון סדיר-למחצה, יש תמיד מקום לפקפק באשר למידת דיוקם.

של אומדן לגמרי „גלובאלי“. מנתונים אלו כולם עיבד עארף אל-עארף חלוקה כוללת של החללים הפלסטינאים, מכל הרשימות, הערוכה לפי אזורים וערים. הערכת עארף אל-עארף לסה"כ של הערבים הפלסטינאים שנפלו היא כ-13,000 איש.

מספר זה הוא, כמובן, אומדנה בלבד. כנראה שלמספר מדויק אי-אפשר יהיה להגיע בגלל המסיבות המיוחדות של המלחמה. אם אמנם זהו, בקירוב, מספר החללים הפלסטינאים, הרי נפלו במלחמה כאחוז אחד מן האוכלוסיה הערבית, שמנתה כמליון ושלוש מאות אלף, בדומה לאחוז שנפל גם מן היהודים (קרוב ל-6,000 חללים — מאוכלוסיה של קצת יותר מ-600,000).

אפשר לחזות שכתוצאה מן המאמץ הנוכחי לקיים „זהות פלסטינאית“, להקים יחידות-צבא פלסטינאיות ולהפית תקוה בלב הפליטים, נהיה עדים בעתיד הקרוב לפעילות מחודשת המכוונת לפאר מפעלם של הפלסטינאים, מאבקם נגד הבריטים והיהודים וחלקם במלחמה. פעולה זו תלווה אל-נכון במפעלי הנצחה, ובראש-וראשונה, של רישום הנפלים הפלסטינאים, שעד כה לא טיפלו בהם. שהרי חינוך עם פלסטינאי „לוחם“, ככונת „ארגון השחרור הלאומי“ של שוקיירי, מחייב פיתוח „פולקלור“ של לחימה וגבורה והנצחת הלוחמים והנופלים.

✱

לפי מיטב ידיעתי, זו הפעם הראשונה שאנו פוגשים ברישום מקובץ של כל האבידות הערביות במלחמת 1948. אולם במאמר זה, ניתנה, בעיקרו של דבר, רק סקירה מתומצתת מהנתונים שכינס עארף אל-עארף — מבלי לנסות ולמצות את כל הלקח שהם צופנים. מניתוח ובדיקה מפורטים יותר של נתונים אלו אפשר, בלי ספק, ללמוד מסקנות נוספות — אם לגבי עבודתו של עארף אל-עארף גופו, ואם לגבי מספרי האבידות ומש-מעויותיהם. אין להתיחס למספריו של עארף אל-עארף כמספרים מדויקים ובדוקים אלא כמורים על סדר גודל בלבד.

הלויתו של
עבד אל-קאדר
אל-חסייני
בעיר העתיקה

יתכן שבעתיד יפרסמו הערבים נתונים נוספים; וכן יתכן גם שכבר פורסמו נתונים אשר לא נודעו לכותב מאמר זה — ותיוצרנה אפשרויות להשוואה.

על סמך הנתונים הקיימים נבצר להגיע ל„מודד“ חיוני ביותר: חלוקה מספרית בין האבידות בלוחמים ובין אלו של האוכלוסיה הבלתי-לוחמת. אשר לצבאות הערביים הסדירים, אפשר

חיילי „צבא ההצלה“

מתנדבים מארצות ערב

- עארף אל-עארף עמל לאסוף נתונים גם על אלו, ברישומיו הוא כולל:
- 11 שמות של מצרים — ברשימה מפורטת, הכוללת את המקום בו נפל האיש והתאריך — רובם מן ה„אחים המוסלמים“;
 - 89 מצרים אלמונים, שרק מקום נפלם נזכר;
 - 60 ירדנים, ברשימה שמית — כולל המקום והתאריך;
 - 140 ירדנים אלמונים;
 - 200 עיראקים אלמונים;
 - 88 סעודים, ברשימה שמית — כולל מקום נפלם;
 - 17 סעודים אלמונים;
 - 150 לבנונים אלמונים;
 - 53 סורים — ברשימה שמית — רובם מן ה„אחים המוסלמים“;
 - 150 סורים אלמונים;
 - 55 מארצות ערב אחרות: תימנים, לובים, צפון-אפריקאים — ברשימה שמית;
 - 140 אלמונים מארצות ערביות;
 - 42 זרים שנפלו בצד הערבי, ברשימה שמית — ארמנים, יוונים, יוגוסלבים ואחרים, 1295 סה"כ.

הפלסטינאים

הללו קובעים פרק לעצמם. לגביהם אין אל-עארף מבחין בין פלסטינאים לוחמים ובין פלסטינאים בלתי-לוחמים. ניתנת רשימה מפורטת של 1963 חללים — כולל שמותיהם, מקום מוצאם, מקום ותאריך פטירתם, ומספר רב של הערות לגבי מסיבות נפלם. לגבי השמות שברשימה זו, ניתנות גם רשימות מקובצות — הן לפי מוצאם והן לפי מקום נפלם.

רשימה שניה היא של נופלים שאין שמם ידוע — אלא ידועים המוצא (הכפר או העיר), מקום נפלם והתאריך. הללו מגיעים, לפי הערכת עארף אל-עארף, ל-4004; והם נסקרים לפי סדר תאריכי הנפילה — שמהם אפשר לעמוד על האביר דות לפי הקרבות. נוסף על כך נותן עארף אל-עארף הערכה מקובצת של נופלים נוספים — לפי מקומותיהם בלי ציון התאריך. טבלה זו מגיעה ל-7043 חללים. כאן לפנינו רק ענין

להגיע למסקנה שאבידותיהם לא היו כבדות כל עיקר — והיו קטנות ממספר אבידותינו בלוחמים. אמנם, יצוין כי אין להשוות את מספרי אבידות הערבים באנשי צבא-סדיר למספר חללינו בלוחמים — באשר חללינו נפלו לא רק בלחימה נגד

מעל תומות העיר העתיקה

צבאות-ערב הסדירים אלא אף בזו שהתנתלה במשך חדשים לפני כן, כנגד הפלסטינאים. כמעט מחצית ממספר אבידותינו נפלו עוד לפני כניסת צבאות ערב למלחמה. מ"תולדות מלחמת הקוממיות" יכולים אנו ללמוד כי בארבעת החדשים הראשונים (עד סוף מרס 1948) ניספו כ-1200 יהודים, מהם למעלה ממחצית — אזרחים (עמ' 107). בתקופה הבאה, עד ערב הפלישה, נפלו מבין הכוחות הלוחמים עוד 753 חללים, וכן למעלה מ-500 אזרחים (ע' 162). היינו, בסה"כ נפלו קרוב ל-2500 איש לפני ה-15 במאי 1948.

על כל פנים, יש במספרים אלה, "תזכורת" עד כמה היתה מלחמת-הקוממיות יקרה לישראל במספר הנופלים. נצחוננו הושג בדם רב — שלא לדבר על איכות הנופלים.⁶

★

מדינות ערב לא כתבו עד כה היסטוריה צבאית רשמית של המלחמה. יתכן שזהו מנהגו של עולם, שהמנצחים במלחמה נוטים לסכם את מפעלם במלחמה ומנצחים את סיפור נצחונם (ומכאן אולי הקרבה בשפה העברית בין "לנצח" ו"להנצח"). המנצחים — הם החפצים להנצח; ואילו המובסים אינם נוטים כמותם לכתיבת היסטוריה צבאית רשמית ולסקירת השתלשלות המאורעות, הקשורים אצלם בזכרונות נוגים. אין זה כמובן חוק החל על הכל.

באייכתיבת היסטוריה צבאית רשמית פעל אל נכון אצל הערבים גורם נוסף, והוא הלך הרוח הרווח אצלם להטיל את האשמה למפלה על הגורמים המדיניים ולא על הצבא. כאילו הם מבכרים לראות את האשמה בבוגדנות המדינאים וחוסר דאגתם להכנות מספיקות וליצירת תנאים נאותים לפעולה הצבאית, או אפילו לתלותה בגורמי-יסוד של החברה הערבית ונחשלותה — מאשר לזעזע את הדימוי-העצמי של גבורה אותו טיפחו ופארו הערבים בשירתם ובספרותם לאורך הדורות. לפיכך, דוקא לגבי הלחימה אין הם נוטים לבקר את עצמם; וכתיבת היסטוריה צבאית עשויה היתה לחייבם לכך. כינון

שפניהם נשואות ללחימה מחודשת נגד ישראל, מעונינים הם כאילו להשמיץ שהלחימה שהיתה איננה יכולה לשמש כתקדים, וכי התבוסה הצבאית היא רק אפיזודה שאינה נעוצה בגורמים צבאיים ובמהלך הלחימה.

למרות היעדר חיבורי היסטוריה ערביים רשמיים על המלחמה, נכתבו עליה על-ידי הערבים סיפורי זכרונות לרוב וסיכומים אחרים, ומתגלית תמונה אשר יש בה בשבילנו ענין רב. עצם סקירת המאורעות במחנה הערבי, על כל מה שהתרחש בו אותה שעה, הוא פרק מרתק: ההתרוצצות הבין-ערבית, המשא ומתן, המחשבות והתכניות — לעומת הביצוע, המעשים והמחדלים, ההסברים וההתנצלויות — כל אלו הם פרשה מלאת ענין. לא רק בנצחונות אלא אף במפלות טמונה דרמטיות מסעירה.

ראוי לנו, איפוא, להשקיע מאמץ מיוחד בחקירת המלחמה מבחינת הקורות את הערבים. ונקודת ראותם, ללמוד וללמד זאת. בתאוריהם יש גם כדי להשלים את הגירסות הידועות לנו על המלחמה ומערכותיה ובכמה מקרים אולי אף לתקנן.

לימוד העבר עשוי גם לחשוף בפנינו גילויים שחשי-כותם איננה רק היסטורית. אמנם, ארצות-ערב נשתנו בינתיים קיצונית, ואין לגזור בפשטנות גזרה שזה ממה שקרה ב-1948 למה שעלול לקרות בעתיד. אולם מספר גורמים שפעלו אז עודם בתוקפם. גורמי יסוד שבהתנהגות צבורית וצביון לאומי אינם משתנים מן הקצה אל הקצה בשתי עשרות שנים. בהיסטוריה תמיד משמשים כערכוכיה גורמים של רציפות היסטו-רית וגורמים של אי-רציפות, והתכמה טמונה ביכולת להבחין מה מהות חידוש והתחלה חדשה, ומהו בעיקרו המשך למה שקרה משכבר הימים. סימנו של מחקר היסטורי טוב הוא, שכתוצאת-לוואי מלימוד קורות העבר עשויה להתעשר ראיתנו את ההווה, ולהתחדד ראיתנו את העתיד.

רשימת חללים

שם השני	שם השני	מקום האשמה	תאריך האשמה	מאמר על השני
122. סלאם עלי ארמין	אלכרכ	כפאדעסיר	18/5/20	גנדי
123. סלאם עלי חפאן	בני חאד	ידו	18/5/26	גנדי
124. סלאם עלי חפאן	חפאן	כפאדעסיר	18/5/21	גנדי
125. סלאם עלי חפאן	סיר	באב הווא	18/5/20	גנדי
126. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
127. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
128. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
129. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
130. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
131. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
132. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
133. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
134. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
135. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
136. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
137. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
138. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
139. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
140. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
141. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
142. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
143. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי
144. סלאם עלי חפאן	חפאן	האשמה	18/5/20	גנדי

מלחמתו הגרעינית של דלפון

מאת ל. ביטון

גרובס, מנהל „מפעל מנהטן“ לפיתוח פצצות האטום, מספר כי הוא ועמיתיו חששו שמא יניחו הגרמנים מחסום רדיו־אקטיבי על נתיביה־הפלישה. בעלות־הברית לא ידעו כמעט ולא כלום על אודות עבודתם של הגרמנים בפיתוח כלי־נשק אטומיים, אך קיימת היתה האפשרות שהם מיצרים פלוטוניום. אחרי שהבעיה נבדקה על־ידי מומחים, הגיש גרובס תזכיר לגנרל מרשל, ראש־המטה של צבא ארה״ב. וזו לשון התזכיר: חמרים רדיואקטיביים הם גורמי זיהום תכליתיים ביותר; הם ידועים לגרמנים, היכולים ליצרם. אפשר להשתמש בהם ככלי־נשק התקפיים. כמו כן עלולים להשתמש בחמרים אלה, ללא התראה מוקדמת, בלחימה נגד פלישה של בעלות־הברית בחוף אירופה המערבית.

חות־הדעת של האנשים הבקיאים ביותר באפשרויות השימוש בחמרים אלה, היא שאין זה סביר שישתמשו בהם; אך יתכן ויעשו זאת ואז יוצר מצב חמור כשיחידות כלשהן של הצבא הפולש תיפגענה על־ידי חומרים רדיואקטיביים.

כאשר הופיעו כלי־הנשק מדגם V-2 שבו ונשנו הפחדים. אחדים מן העוקבים אחר פריסתם של טילים־בליסטיים ראשוניים אלו סברו, כי יתכן מאוד שהם ישמשו לנשיאת חומרים רדיואקטיביים. השערות אלו היו חסרות יסוד — כפי שנתברר — כי לא היו בידי הגרמנים הכורים הדרושים לכך.

פיתוחה של רקטה מצרית בעלת אחדות מן התכונות של V-2 הוליד פחדים דומים בישראל. הישראלים האשימו את מצרים בנסיון לרכוש פסולת רדיואקטיבית לשימוש ככלי־נשק התקפי. מדען גרמני, שלא פורש בשמו, אמר לכתב המדעי של עתון אנגלי רב־תפוצה, כי שעה שעבד בשירות הממשלה המצרית נודע לו, כי היא מתכננת טעינתו של קובלט רדיו־אקטיבי בפצצות ובפגזי־ארטילריה. הושלם כבר מנגנון לביצוע מלאכת־הטעינה בבטיחות הנאותה, וממשלת מצרים השתדלה לקנות מקנדה חצי מיליון קיורי (מידה של רדיואקטיביות — המער') של קובלט רדיואקטיבי.

רעיון דומה מיחסים לגנרל דאגלס מק־ארתור, שלחם בקוריאה. אם נאמין לדברים שנאמרו לאחר מותו, ביקש הגנרל לפזר אבק של קובלט רדיואקטיבי על־פני רצועת אדמה, בעומק 8 ק״מ וברוחב 160 ק״מ, בקוריאה. ההצעה היתה לשאת את האבק הזה בקרונות ובמשאיות — ולפזרו במקום הדרוש על הקרקע, באמצעות חיילים המצויידים באתים. ניתן לצפות בודאות להישנותן של הצעות מעין אלה במרוצת השנים.

על הפחדים המוצדקים של העידן בו אנו חיים נמנית „אימת“ הטכנולוגיה הצבאית, המתעצמת מיום ליום. הטכנולוגיה הצבאית כוללת לחמה כימית, ביולוגית ורדיולוגית (בקצרה — כב״ר).

לכלי־הנשק הכימיים יש קהל חסידים נכבד, בעיקר בקרב אלה המאמינים, כי גורמי שיתוק־זמני יהיו כלי־נשק בני־שימוש, ויהפכו את השימוש בכוח לאנושי יותר. יש להניח שכלי־הנשק הביולוגיים נמצאים, במידה מרובה, בשלב פיתוח ולא בשלב יצור, אך ידוע כי מזה עשר שנים ויותר מקדישים להם תשומת־לב רצינית.

באשר ללחמה הרדיולוגית — הגם שלחמה זו לא זכתה לתמיכה מרובה בהצהרות רשמיות כלשהן — היא מעוררת דאגה בציבור. חוקה על מדינות אחדות שתשקולנה אותה בכובד־ראש, כאשר הכורים הגרעיניים והטכנולוגיה שלהם יפשטו בעולם.

החרדה מפני לחמה רדיולוגית פקדה את העולם לראשונה, בעת פלישתן של בעלות־הברית לנורמנדיה ב־1944. הגנרל

מפציץ „טופולב־16“ (מתוצרת ברה״מ) במצעד יום־ההפיכה 1963 (ברקע — מטוסי „מיג 17“)

